

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Istorie și Filosofie
Catedra de Istorie Contemporană și Relații Internaționale

Teză de Doctorat

Propaganda comunistă în fosta regiune Cluj (1950-1968)

Conducător științific:
Prof. Dr. Gheorghe Cipăianu

Doctorand:
Ioan Tomoiagă

Cluj-Napoca

2011

Cuprins

Lista de abrevieri	5
1. Introducere.....	6
2. Principiile ideologiei comuniste	12
2.1. Reflexii comuniste în România interbelică	12
2.2. Principiile marxismului	14
2.3. De la marxism la leninism	21
3. Primele acțiuni de propagandă comunistă în spațiul clujean	27
3.1. Cadrul socio-economic de evoluție al județului Cluj după 1945	27
3.2. Mediul academic transilvănean în primii ani postbelici	32
3.3. Specificul relațiilor interetnice între 1944-1947	41
3.4. Manipularea alegerilor	48
3.5. Declanșarea persecuțiilor antibisericești	53
4. Instituționalizarea propagandei comuniste în regiunea Cluj	60
4.1. De la Secția de Educație Politică la cea de Propagandă și Agitație	63
4.2. Începuturile învățământului local de partid	67
4.3. Învățământul de partid în cadrul regiunii Cluj	74
4.4. Tematica învățământului de partid clujean înainte de 1950	85
4.5. Temele propagandei interne de partid după 1950	89
4.6. Mediile de selecție a propagandiștilor și agitatorilor	94
4.7. Calitatea resursei umane din aparatul de propagandă clujean	104
4.8. Controlul activităților de propagandă și agitație	115
5. Organizațiile de masă clujene în slujba regimului totalitar	121
5.1. Sindicatele clujene	121
5.2. Rolul organizațiilor de tineret în propaganda comunistă	129
5.3. Propagandă prin intermediul organizațiilor de femei	139

6. Sistemul educațional public clujean între știință și politică	149
6.1. Alfabetizarea	151
6.2. Ideologizarea învățământului public elementar și mediu	155
6.3. Mediul academic clujean sub lupa comunistă	164
6.4. Cu știința sovietică prin cartierele Clujului	173
7. Agitația politică de masă în regiunea Cluj	182
7.1. Organizare și funcționare	182
7.2. Formarea capacității agitaționale	186
7.3. Importanța presei scrise pentru agitația politică	198
7.4. Conținutul tematic al presei comunistelocale	208
7.5. Forme ale agitației politice în regiunea Cluj	220
7.5.1. Agitația scrisă în mediul rural	220
7.5.2. Agitația scrisă în mediul urban	228
7.5.3. Agitația vizuală pentru colectivizarea agriculturii	233
7.5.4. Agitația vizuală urbană	242
7.6. Agitația vizuală prin intermediul afișului de propagandă	254
7.6.1. Importanța afișului pentru comunicarea mesajului	254
7.6.2. Evoluția folosirii afișului de propagandă	258
7.6.3. Despre influența afișului politic	264
7.7. Radioul și radioficarea ca mijloace de agitație politică.....	269
8. Acțiuni de propagandă anticomunistă în regiunea Cluj.....	276
8.1. Aspecte generale ale propagandei anticomuniste românești	276
8.2. Acțiuni de propagandă anticomunistă în satele clujene	286
8.3. Propaganda anticomunistă în mediul urban clujean	299
9. Concluzii	308
Bibliografie.....	312
Anexe.....	327

Cuvinte-cheie: *propagandă, ideologie, regim totalitar, comunism, manipulare, agitație politică, presă, radio, afiș, învățământ de partid, psihologia maselor, alfabetizare*

Rezumat

Teza de față tratează funcționarea mecanismelor de propagandă din fosta regiune teritorial-administrativă Cluj, având ca titlu *Propaganda comunistă în fosta regiune Cluj (1950-1968)*. Motivația acestei opțiuni de cercetare a avut la bază faptul că fenomenul propagandei reprezintă un domeniu mai puțin cercetat și analizat în istoriografia românească actuală, deși a constituit o prioritate a regimului totalitar în încercarea sa de modificare a comportamentelor umane, care vizau crearea așa-numitului Om Nou. Propaganda comunistă din România a reprezentat un fenomen complex, desfășurându-se atât pe verticală, într-o formă comunicațională descendentă, cât și pe orizontală, cuprinzând întregul spațiu de locuire și de acțiune al omului. Studiile actuale asupra dezvoltării, funcționării și evoluției fenomenului de propagandă totalitară în România postbelică sunt încă la început, reflectând, în ansamblu, metodele și instrumentele persuasive, manipulative ale mesajului sau gestului propagandistic. Scopul cercetării, în ansamblul său, constă, astfel, în dezvoltarea unei tendințe de investigații locale asupra fenomenului propagandistic românesc de tip totalitar, precum și în aprofundarea cunoașterii istorice în acest domeniu. În acest studiu ne-am propus să abordăm subiectul în primul rând din perspectiva modului de acțiune a mecanismelor propagandistice și a specificului instrumentelor și procedeelelor persuasive, pentru a cunoaște amploarea fenomenului de propagandă.

Din punct de vedere structural, lucrarea de față este împărțită în șapte capitole: *Principiile ideologiei comuniste, Primele acțiuni de propagandă comunistă în spațiul clujean; Instituționalizarea propagandei comuniste în regiunea Cluj; Organizațiile de masă clujene în slujba regimului totalitar; Sistemul educațional public clujean între știință și politică; Agitația politică de masă în regiunea Cluj; Acțiuni de propagandă anticomunistă în regiunea Cluj.*

Primul capitol prezintă problema pătrunderii marxismului în spațiul rus, prin filiere ale emigrației ruse revoluționare, dinspre spațiul german, mai ales, de-a lungul a mai

multor decenii premergătoare revoluției bolșevice, din octombrie 1917. Această pătrundere a fost urmată de o adaptabilitate ideologică destul de consistentă, care mai păstra din marxismul german esența concepției materialiste și metoda dialectică de cercetare a fenomenelor și a istoriei omenirii. Mijloacele și metodele de transpunere în practică a teoriei marxiste au fost însă altele. Spre exemplu, în ceea ce privește rolul de frunte al proletariatului în desfășurarea luptei de clasă, leninismul se îndepărta de ideea lui Marx, acordând această „onoare” revoluționarilor de profesie, grupați în facțiunea bolșevică a Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, care se va transforma în Partid Comunist (bolșevic). O altă trăsătură a leninismului a fost proclamarea unei alianțe între muncitorime și țărănime în lupta pentru desființarea statului monarhic și construirea unui stat nou, proletar, comunist, în frunte cu partidul-stat. În privința funcționării statului, leninismul preconiza o întărire a lui, în loc de o slăbire, ca în cazul ideologiei marxiste, argumentată de nevoia consolidării cuceririlor revoluționare. Societatea românească a intrat în contact cu aceste ideologii, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, fără a fi, însă, influențată prea mult de acestea. Căile de pătrundere a ideilor marxist-leniniste în societatea românească le-au constituit micile ziare de provincie, de influență socialistă, sau publicarea de broșuri și manifeste cu principalele evenimente care se desfășurau în Rusia presovietică și sovietică.

Capitolul *Primele acțiuni de propagandă comunistă în spațiul clujean* propune o imagine de ansamblu a situației în care se afla acest spațiu geografic din nordul țării, sub aspectul socio-economic, al problemelor legate de procesul revenirii Universității „Regele Ferdinand” de la Sibiu la Cluj, în toamna anului 1945, al înființării unei universități maghiare de stat, în primăvara aceluiași an, precum și al procesului de epurare, început deja încă din toamna anului 1944. Partidul Comunist Român, dominant în coaliția de guvernare, instaurată la 6 martie 1945, a acționat în direcția manipulării spațiului academic și a conflictelor interetnice din Cluj, cu scopul promovării unei imagini de stabilitate și de democrație a României în Europa, în contextul Conferinței de Pace de la Paris. Hotărârea acestei Conferințe în privința Transilvaniei de Nord-Est, favorabilă României, a încurajat coaliția de guvernare, condusă de Petru Groza, în folosirea mijloacelor de propagandă pentru realizarea altor obiective importante, precum alegerile parlamentare din 1946 și desființarea cultului greco-catolic, în toamna anului 1948. Presa

scrisă, afișele electorale, radioul, manifestațiile și demonstrațiile publice au propagat agresiv imaginea partidelor din coaliția de guvernământ, mai ales pe aceea a comuniștilor, în paralel cu măsuri abuzive și chiar represive la adresa opozanților politici, în principal a celor două partide democratice, Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal. Considerăm că toate aceste acțiuni, pe fondul unor probleme socio-economice dificile, al rivalității afișate dintre maghiarii majoritari în orașul Cluj și românii minoritari, al divizării elitei universitare, a începutului represiunii anticatolice, precum și al câștigării alegerilor prin fraudă masivă, au făcut parte din planul general de cucerire a puterii în România.

Conținutul capitolului *Instituționalizarea propagandei comuniste în regiunea Cluj* vizează organizarea și funcționarea învățământului de partid în regiunea Cluj, criteriile de selecție a propagandiștilor și cursanților acestui tip de învățământ, mecanismul de control al învățământului politic, dar și calitatea profesională și morală a cadrelor. Instituționalizarea propagandei comuniste s-a realizat prin intermediul Secției Propagandă și Agitație de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist (Muncitoresc) Român, iar în provincie, prin filiale județene și apoi regionale ale acestei secții. Organizarea acestei secții și a filialelor sale provinciale pe sectoare specifice unor domenii de activitate, precum învățământul de partid, cel public, agitația politică, presa și difuzarea acesteia, știința și cultura sau chiar sportul, arată scopul final al aparatului de propagandă totalitară, acela de persuasiune și manipulare a conștiinței indivizilor și de formare a unei opinii publice controlabile. Unul dintre mecanismele esențiale prin care se putea ajunge la acest scop final era educația, atât în cadrul învățământului politico-ideologic, cât și în cadrul sistemului public de învățământ. De aceea, au fost organizate numeroase forme de școlarizare politică și ideologică, de la câteva zile sau săptămâni, până la câteva luni, unul, doi sau mai mulți ani, echivalente unor cercuri de politică curentă, cursuri serale de partid, școli medii de trei și apoi de șase luni sau universități serale de marxism-leninism. Aceste forme au fost întâlnite și în marile orașe regionale din țară, cu excepția școlilor superioare de partid, „A.A. Jdanov” și „Ștefan Gheorghiu”, contopite în 1958 sub denumirea Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”. Pregătirea politică și ideologică a membrilor de partid și a activului fără partid din județul și apoi regiunea Cluj a urmat o traiectorie mereu ascendentă, încă de la înființarea acestor forme de școlarizare, accelerându-se după 1955,

când frecventarea cursurilor politice devine o obligație de partid. Consecința a fost creșterea, doar într-un singur an, a procentului de frecventare a învățământului ideologic și politic de la 39%, în 1955, la 67%, în 1956 și la peste 90%, în anii următori. Tematica abordată în cadrul învățământului de partid era diversă, de la cunoașterea principiilor marxism-leninismului, până la problemele politice „curente”, situația internațională și rolul Uniunii Sovietice în eliberarea României de sub ocupația nazistă. Complexitatea tematicii era diferită în funcție de forma de învățământ de partid, iar după 1949 aceasta cuprinde și principalele proiecte guvernamentale de transformare socialistă a agriculturii, a industrializării și electrificării satelor. Selecția propagandiștilor și agitatorilor din regiunea clujeană a acordat muncitorilor locul fruntaș, dar s-a bazat și pe țărani, intelectuali sau funcționari, în proporții mai reduse. Spre sfârșitul anilor '50, însă, se observă o abandonare treptată a criteriului originii muncitorești de selecție și creșterea ponderii altor categorii socio-profesionale în cadrul corpului propagandiștilor și al cursanților școlilor de partid.

Majoritari în orașul Cluj, dar minoritari în mediul rural al regiunii, maghiarii au avut, în cadrul școlilor de partid, un grad de reprezentativitate constant sub nivelul celui al românilor, chiar dacă în primii ani postbelici și, mai ales, în orașul Cluj, aceștia au depășit uneori ponderea românilor. După 1950, însă, a fost aplicat principiul de reprezentativitate etnică, potrivit căruia, participarea maghiarilor în munca de partid, de orice fel, era estimată în funcție de ponderea minorității maghiare în cadrul populației regiunii Cluj. Cu o pondere de 20,5% în cadrul populației regionale, maghiarii dețineau, în 1956, 31% din funcțiile de conducere ale școlilor de partid și în aparatul regional PMR, fapt explicabil prin ponderea de 30% a minorității maghiare în totalul membrilor de partid pe întreaga regiune. Situația s-a schimbat destul de mult până în 1967, când la Conferința regională a partidului a fost ales un Comitet de partid în cadrul căruia minoritatea maghiară nu mai era reprezentată decât într-un procent de 15%, iar la nivelul Biroului Executiv al Comitetului regional de partid de 13%, sub procentul demografic pe care maghiarii îl aveau în regiune și, oricum, mult sub cel din mediul urban clujean. Acest fapt însemna o scădere a selectivității pe baza criteriului etnic, în cazul maghiarilor, de aproape 50% față de mijlocul deceniului al șaselea și, implicit, diminuarea drastică a importanței elementului etnic maghiar în cadrul aparatului de partid clujean. În privința calității resursei umane

folosite în propaganda comunistă din regiunea Cluj, am constatat numeroase cazuri, prezentate în documentele secției de resort, care ieșeau din profilul stabilit pentru ocuparea unor funcții în aparatul de propagandă local sau pentru frecventarea formelor de învățământ politic. Oportunismul, viciile, lipsa de loialitate și incapacitatea intelectuală a multor membri de partid, cursanți sau lectori și conferențieri politico-ideologici, au făcut din școlile de partid un spațiu interesant de întâlnire a tipologiilor umane. În acest sens, între documentele de partid și mărturiile luate unor persoane care s-au aflat în apropierea fenomenului propagandistic există o coincidență destul de mare, care contribuie la conturarea unui posibil profil al propagandistului comunist din regiunea Cluj: oportunist, dar și loial partidului, cu educație precară, la început, apoi medie, mai rar superioară, cu anumite vicii acceptate, gata oricând să îndeplinească sarcinile partidului.

Capitolul *Organizațiile de masă clujene în slujba regimului totalitar* relevă existența altor instrumente de propagandă politică, al căror discurs au însoțit propaganda oficială de partid. În această direcție, existența și funcționarea sindicatelor clujene, a organizațiilor tineretului muncitoresc și a organizațiilor regionale ale femeilor au constituit, de asemenea, subiecte de analiză în cadrul acestei cercetări. Chiar dacă teoretic aceste organizații se aflau în afara partidului, din punct de vedere practic ele acționau la comanda organizațiilor de bază ale partidului, existente în fiecare întreprindere și instituție publică. Legătura dintre partid și muncitorimea din întreprinderile clujene era făcută prin intermediul Consiliului Regional al Sindicatelor din Cluj, ale cărui planuri de muncă erau dictate de către Comitetul Regional PMR Cluj. Pe lângă sarcinile cotidiene de propagare a importanței realizării obiectivelor economice, a întrecerilor socialiste în muncă, sindicatele aveau și obligația de mobilizare a sindicaliștilor cu ocazia unor manifestări festive, mai ales de 1 Mai și 23 August. Organizațiile de masă ale tinerilor din regiunea Cluj au avut un rol de mobilizare, asemănător cu al sindicatelor, cu mențiunea că, pe parcursul calendarului festiv, această mobilizare depășea frecvent cadrul rigid al organizării demonstrațiilor și intra în acela al organizării timpului liber, al unor manifestări sportive sau culturale. În ce privește organizațiile de femei, accentul propagandistic s-a axat pe eliberarea acestora din constrângerile conservatoare și legislative, promovându-se insistent o femeie emancipată, puternică și egală a bărbatului. Cu toate acestea, documentele de partid, precum și publicațiile feminine contrazic în parte propaganda oficială, atâta timp

cât reprezentativitatea femeilor în diferitele funcții de partid sau publice, la nivelul regiunii Cluj, se reducea la un procent de aproximativ 15-20 %. Prin urmare, egalitatea sexelor era încă departe, sau doar ca temă de propagandă. Mai mult, rolul femeilor din regiunea Cluj era apreciat în planul acțiunilor sociale și caritabile și pe timpul campaniilor electorale, dar mai puțin în planul funcționării învățământului politico-ideologic, unde dominau bărbații. Cu asemănări și deosebiri, prin aceste organizații de masă, regimul totalitar încerca să controleze segmentele active ale populației din această zonă a Transilvaniei.

Spre deosebire de organizațiile de masă, care au avut un mesaj de escortă, de conformitate la procedeele propagandei comuniste, sistemul educațional preuniversitar și academic din regiunea Cluj a reprezentat un obiectiv prioritar pentru întregul aparat de propagandă, prin faptul că asigura impunerea mesajului oficial de la o vârstă mică. Accesul ușor al mesajului comunist, prin intermediul programei școlare și al manualelor școlare, spre nivelul de înțelegere al copiilor și al adolescenților, a transformat învățământul public românesc într-o uriașă manipulare, capabilă să asigure crearea unei noi mentalități individuale și colective. Asigurarea acelorași drepturi de educație tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate, a reprezentat una dintre temele favorite ale propagandei comuniste, promovată prin publicațiile locale ale partidului și prin discursurile publice. În paralel cu educarea tinerelor generații, statul comunist a inițiat o vastă campanie de alfabetizare a persoanelor mature, în general a celor din mediul rural, numai în județul și apoi în regiunea Cluj, numărul acestora fiind de câteva zeci de mii. Documentele secției de propagandă clujene au scos în evidență legătura directă dintre conducerile școlilor și organizațiile de partid din școli. Controlul activităților școlare și extrașcolare se afla în sarcina organizațiilor regionale, raionale și orășenești de partid și a secțiilor locale de propagandă, cazurile de control din raioanele Sărmaș și Zalău, din 1954-1955, fiind o dovadă în acest sens. Cât privește conținutul învățământului public, după proclamarea republicii, acesta avea două trăsături esențiale: adoptarea realismului științific, ca unică metodă de cunoaștere, și slavofilismul, ca mijloc de manifestare a prieteniei față de putererea sovietică. Un rol de seamă în acest sens l-a avut și Asociația română pentru strângerea legăturilor cu Uniunea Sovietică, care avea filiale în toate județele și apoi în toate regiunile din țară. La Cluj, A.R.L.U.S. a acționat pentru promovarea culturii și științei sovietice, în cadrul manifestărilor anuale dedicate Revoluției

din Octombrie, prin conferințe tematice, dar și pentru promovarea limbii ruse. Ca și învățământul preuniversitar clujean, cel academic a suferit ingerința politicului în actul de educație, prin mijlocirea organizațiilor de bază din facultăți, institute de cercetare și biblioteci. Este greu de analizat însă care a fost impactul propagandei comuniste pe grupe de vârstă școlară, știut fiind faptul că gradul de autonomie intelectuală crește odată cu vârsta. Chiar și în lipsa unor astfel de analize, considerăm că școala a reprezentat un fundament solid al inoculării unor „adevăruri”, cu influență până în zilele de astăzi, când mai există încă o nostalgie privind valabilitatea aceluia sistem educațional comunist.

Unul dintre cele mai importante capitole ale tezei – *Agitația politică de masă în regiunea Cluj* – tratează o problemă mai vastă, care include organizarea activității de agitație în cadrul secției regionale Cluj, responsabilă cu propaganda, dezvoltarea capacității agitaționale și formele și instrumentele de agitație. Sub aspect organizatoric, agitația politică din această regiune se afla în subordinea directă a sectorului de agitație din cadrul Secției Propagandă și Agitație de pe lângă Comitetul Regional PMR Cluj. În practică însă, agitația reprezenta un ansamblu de acțiuni la care trebuiau să ia parte și celelalte sectoare ale secției, precum sectoarele presă și edituri, difuzarea presei, știință și cultură, necolaborarea unora făcând inefficientă acțiunea celorlalte sectoare. O problemă asupra căreia am insistat în acest capitol a fost cea a dezvoltării capacității agitaționale, pe care am privit-o din perspectiva creșterii constante a numărului de agitatori din regiune, de la 3000-4000, existenți în 1950, în județul Cluj, la peste 70.000, existenți, sub diferite forme, în regiunea Cluj în jurul anului 1960.

Formele de agitație ocupă o parte însemnată din acest capitol, reprezentând nucleul analizei din jurul acestei probleme. Caracteristica agitației scrise, considerată deseori cea mai eficientă formă de propagandă, a fost diversitatea mare de publicații, care aveau însă același conținut, stabilit în cadrul unor planuri de muncă ale redacțiilor ziarelor de partid regionale și locale, precum *Făclia*, *Avântul*, *Lupta Rodnei*, *Lupta Jiboului* și altele, dictate, la rândul lor, de către sectorul Presă și Edituri din cadrul Secției Propagandă și Agitație din Cluj. Preocuparea presei comuniste regionale a fost asigurarea unei cantități constante de exemple mobilizatoare la muncă, la luptă, la întrecerile socialiste, denigratoare la adresa lumii democratice, occidentale, referitoare la marile înfăptuiri economice și sociale din regiunea Cluj sau despre marile realizări sovietice. Repetitivitatea, omisiunea,

uniformizarea informației au fost doar câteva dintre tacticile folosite pentru realizarea unui „conținut adecvat” în ziarele și revistele locale. Mai agresive, în plină perioadă stalinistă, ziarele clujene de la sfârșitul deceniului al șaselea al secolului trecut și începutul deceniului al șaptea reflectă tendința de destindere față de lumea occidentală, vizibilă prin creșterea numărului articolelor despre această lume, în paralel cu scăderea numărului celor referitoare la Uniunea Sovietică.

Pentru mediul rural al regiunii Cluj agitația scrisă a vizat îndeosebi procesul de transformare socialistă a agriculturii. Articolele elogioase despre bogăția colhozurilor sovietice, redată sub forma unor mărturii ale țăranilor „în vizită” în Uniunea Sovietică, productivitatea sporită a noilor gospodării agricole colective din regiune, denigrarea și condamnarea „reacțiunii” au reprezentat tactici folosite în această agitație mediatică, a cărei intensități a coincis cu aceea a procesului de colectivizare în sine. Pentru locuitorii din mediul urban al regiunii Cluj, agitația scrisă reprezenta o aglomerare zilnică de noi realizări industriale, construcții de locuințe, performanțe economice, dar și o reflectare a noilor posibilități de petrecere a timpului liber, semn al ridicării continue a nivelului de trai al oamenilor. Agitația vizuală a folosit o diversitate de instrumente, de la afișe, portrete, pavoazări festive, lozinci, gazete ale satelor, caricaturi, până la filme documentare și artistice, în cadrul campaniilor cinematografice. Pentru susținerea unui asemenea efort propagandistic vizual, autoritățile comuniste au construit în mediul rural cămine culturale, case ale alegătorului, iar în cel urban cinematografe, atenee populare, stadioane și case ale sindicatelor. Vizibilitatea propagandei se intensifica cu ocazia sărbătorilor comuniste, când piața din fața Teatrului Național din Cluj se împodobește cu lozinci și steaguri, iar străzile mari erau folosite ca spațiu de defilare. Spectacolele și întrecerile sportive completau tabloul agitației vizuale din aceste zile, nu doar în orașe, ci și în mediul rural, fiind o sarcină de partid, stabilită prin planuri de măsuri, cu câteva săptămâni înainte.

Unul dintre instrumentele cel mai des întâlnite în logistica agitațională comunistă a fost afișul de propagandă. Afișele descoperite în fondurile bibliotecilor și muzeelor clujene reprezintă un indicator mai sensibil al evoluției regimului totalitar românesc, îmbinând culoarea și textul în proporții adecvate înțelegerii rapide a mesajului transmis. Astfel, afișele electorale din 1946 pentru zona Clujului încearcă să convingă alegătorii de

importanța acestor alegeri folosind doar două culori, roșul și negrul, precum și texte mobilizatoare. După proclamarea republicii, și mai ales spre sfârșitul anilor '50, culorile predominante în afișele tipărite au fost roșul și albastrul, iar negrul, deși nu dispărea complet, este tot mai puțin folosit. Dincolo de cromatică și de text, eficiența afișului comunist de propagandă era privită de către realizatorii săi din perspectiva timpului de pătrundere în conștiința privitorului. Cu toate acestea, ca și în cazul celorlalte forme de agitație, o măsurare a gradului de receptivitate a mesajului comunist de către indivizi este dificil de realizat în lipsa unor instrumente de măsurare, care să fie valide și aplicabile retroactiv. Martorii chestionați își aduceau vag aminte de afișele comuniste din perioada dejistă, semn al unei receptivități reduse a acestora, contrazicând ceea ce Gheorghe Cosma și alți istorici ai afișului contemporan au afirmat despre impactul vizual și psihologic al acestuia asupra indivizilor.

Propaganda prin intermediul radioului încheie capitolul referitor la agitația politică de masă în regiunea Cluj, făcând parte din categoria instrumentelor electronice de informare în masă. Prudența autorităților comuniste față de folosirea receptoarelor radio, singurele instrumente de agitație, pe care populația le putea deturna împotriva regimului, ascultând clandestin posturile de radio occidentale, a dus la dezvoltarea unor rețele de transmitere a emisiunilor radiofonice în mediul rural și în orașele mai mici din regiunea Cluj, cu ajutorul unei stații de radioamplificare, conectată la postul național de radio și la difuzoarele montate în principalele instituții locale și în unele gospodării. Acest sistem de radioficare asigura impenetrabilitatea informațiilor transmise către populație și, implicit, o propagandă constantă, condiționată, totuși, de deschiderea difuzoarelor. Căminele culturale și casele alegătorului din satele clujene erau dotate, de asemenea, cu aparate de recepție radio, deși multe dintre ele, cel puțin în primii ani ai regimului, funcționau defectuos sau nu funcționau deloc; la aceasta se adăuga dezinteresul responsabililor acestor instituții față de importanța unui astfel de mijloc de informare. Inaugurarea postului regional de radio de la Cluj, în martie 1954, era văzută ca un impuls dat creșterii intensității agitaționale în regiunile Cluj, Baia Mare, Oradea și Regiunea Autonomă Maghiară, cu emisiuni în limbile română și maghiară.

Ultimul capitol al tezei – *Acțiuni de propagandă anticomunistă în regiunea Cluj* – analizează acțiunile de propagandă îndreptate împotriva regimului comunist, prin

raportare și la mișcarea de rezistență anticomunistă din România. Cele două tipuri de acțiuni au reprezentat o trăsătură generală a manifestărilor anticomuniste din România, condiționându-se reciproc. În mediul rural clujean acțiunile de propagandă anticomunistă au fost, în principal, motivate de rezistența la colectivizare, dar și de persecuțiile anticatolice. Mijloacele folosite în acest scop au fost răspândirea de zvonuri, de știri, mai mult sau mai puțin verificate, de manifeste, bilete scrise de mână, scrierea unor lozinci pe garduri sau pe pereții clădirilor publice, denigrarea realizărilor în agricultură ale Uniunii Sovietice sau, în condiții de agitație crescută în sate, chiar declarații deschise față de reprezentanții puterii. Intensitatea acestor acțiuni anticomuniste a fost determinată de intensitatea acțiunilor represive ale statului totalitar. Astfel, în toamna anului 1948 și după aceea, acțiunile „reacțiunii” din județele Cluj, Turda și Someș au urmărit propagarea unor zvonuri legate de începerea unui nou război în Europa, prilej de speranță pentru eliberarea României de sub ocupația sovietică, dar și al unor informații eronate, potrivit cărora Iuliu Maniu ar fi fost eliberat și chemat la București pentru a prelua conducerea țării. Anul 1956 a prilejuit o altă creștere în intensitate a agitației anticomuniste, când au fost înregistrate numeroase cazuri de instigare la revoltă în mediul rural, lozinci împotriva regimului, distrugerea afișelor, lozincilor sau a gazetelor de stradă din sate, precum și manifestări ostile deschise. Mediul urban al regiunii Cluj a fost, însă, mai puțin activ în ceea ce privește propaganda anticomunistă. Unele acțiuni care combăteau propaganda comunistă au avut loc tot în toamna anului 1948, alimentate de același zvon al „venirii americanilor”, dar și de persecuțiile asupra preoților greco-catolici. Forma sub care s-au manifestat aceste acțiuni a fost răspândirea de manifeste și lozinci anticomuniste și antisovietice, cuvântări „antidemocratice” ale preoților sau desenarea unor svastici pe pereții unor instituții. Mediul academic clujean s-a aflat în centrul acestor acțiuni anticomuniste, prin studenții săi, principalii autori ai propagandei anticomuniste scrise și prin câteva personalități ca Onisifor Ghibu, Lucian Blaga sau Episcopul greco-catolic Alexandru Todea. Revoluția ungară din 1956 a impulsionat acțiunile din mediul academic clujean împotriva regimului, dar numai prin lansarea de manifeste, lozinci anticomuniste și apeluri de solidarizare cu populația budapestană, fără alte acțiuni vizibile. În paralel însă, au apărut și manifestări antiromânești din partea minorității maghiare, majoritară încă în orașul Cluj, și antimaghiare în satele regiunii, ceea ce a diminuat mult din forța acțiunilor

propagandistice antitotalitare din această regiune, lucru exploatat ulterior de către autoritățile comuniste în 1959, cu ocazia sărbătoririi zilei de 24 ianuarie.

În concluzie, teza de față investighează și supune analizei principalele mecanisme de propagandă comunistă, inclusiv pe cele de sprijin, cum au fost organizațiile de masă, formele agitației politice și instrumentele de care comuniștii s-au folosit în propagarea mesajului lor, precum și reacția populației la această propagandă.

Bibliografie selectivă

1. Surse arhivistice

Archives Diplomatiques du Ministère français des Affaires Étrangères (ADMFAE):

Série Europe-Roumanie, dossier 141/ 1955-1960.

Série Y, 1944-1949 juin, C.M.A.E.

Série Europe-Hongrie, sept. 1944-juin 1949, Paix / dossier général, vol. 22.

Série Z – Europe, Roumanie / Transylvanie, oct. 1944 – juin 1946, dossier 24.

Série C-Administrative, 1944-1949, Présidence du Gouvernement Provisoire.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj (ANSJC):

Fond 2 Comitetul Județean Turda al PCR.

Fond 3 Comitetul Județean Cluj al PMR.

Fond 4 Comitetul Județean Someș-Dej al PCR.

Fond 5 Comitetul Județean Someș-Dej al PMR.

Fond 6 Comitetul Județean Turda al PCR.

Fond 13 Comitetul Regional Cluj al PMR.

Fond 65 Comitetul Județean Cluj al UTM.

Fond 62 Consiliul Regional al Sindicatelor Cluj.

Fond 219 Sfatul Popular al Regiunii Cluj.

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS):

Fond Penal, Ministerul Afacerilor Interne.

2. Fonduri bibliotecă

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, Fond mercantilaj-
„Materiale de agitație și propagandă”.

Biblioteca Județeană Cluj „Octavian Goga”, Secția Colecții Speciale, colecția de
afișe comuniste.

Biblioteca Județeană Cluj „Octavian Goga”, Fond Petrescu-Popovici.

3. Fonduri muzeale

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Fond C 2000, Istorie Contemporană, Colecția afișe de propagandă comunistă.

Muzeul Național de Artă a Transilvaniei, Sector Conservare, Colecția de grafică comunistă.

4. Interviu

Interviuri realizate de autor cu martorii: Bocaniciu Mircea, Bălaș Gheorghe, Butuza Mihai, Forna Ioan, Matei Ștefan, Ștefan Sófalvi, Vasile Dăbală, Vasile Vesa, Ioan H., Ioan Ț., R. Lazăr.

II. Surse editate

1. Volume de documente

Andreescu, Andreea, Nastasă, Lucian, Varga, Andrea (eds.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*, Centrul de Resurse pentru diversitate etnoculturală, Cluj, 2002.

Andreescu, Andreea, Nastasă, Lucian, Varga, Andrea (eds.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*, Cuvânt înainte de Zoltán Szász, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2003.

Cătănuș, Dan (coord.), *Intelectuali români în arhivele comunismului*, Prefață de Acad. Dan Berindei, Editura Nemira, București, 2006.

2. Periodice

Arta plastică / 1959/1960/1961

Agricultura socialistă / 1963

Avântul / 1962
Făclia Ardealului / 1952
Făclia / 1956 / 1960 / 1963 / 1965 / 1967
Gazeta învățămîntului / 1949.
Lupta de clasă / 1949
Muncitorul agricol / 1948
Rodna muncitoare / 1951
Scănteia Ardealului / 1944
Tribuna nouă / 1947

6. Lucrări generale

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, traducere din engleză Ion Dur, Mircea Ivănescu, Editura Humanitaș, București, 2006.

Aron, Raymond, *Opiul intelectualilor*, Traducere de Adina Dinițoiu, Editura Curtea Veche, București, 2007.

Bărbulescu, Mihai, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Serban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998.

Bulei, Ion, *O istorie a românilor*, ediția a IV-a revăzută, Editura Meronia, București, 2007.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2008.

Courtois Stéphane (coord.), *Dicționarul comunismului*, Traducere de Mihai Ungurean, Aliza Ardeleanu, Gabriela Ciubuc, Editura Polirom, Iași, 2008.

Durandin, Catherine, *Istoria Românilor*, Traducere de Liliana Buruiană-popovici, Prefață de Alexandru Zub, Institutul European, Iași, 1998.

Franch, Nicolette, *La Roumanie dans l'engrenage. Comment le royaume est devenu république populaire (1944-1947)*, Elsevier Sequoia, Paris / Bruxelles, 1977.

Ionescu, Ghiță, *Comunismul în România*, traducere din limba engleză de Ion Stanciu, editura Litera, București, 1994.

Rădulescu-Zoner, Șerban, D. Bușe, B. Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, ediția a II-a, Editura Cavaliotti, București, 2002.

7. Lucrări speciale

Besançon, Alain, *Originile intelectuale ale leninismului*, Traducere din franceză de Lucreția Văcar, Editura Humanitas, București, 2007.

Berdiaev, Nicolai, *Originile și sensul comunismului rus*, Traducere de Ioan Mușlea, Studiu introductiv de Vasile Boari, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.

Betea, Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001

Bucur, Ioan-Marius, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2003.

Ceahotin, Serghei, *Violul mulțimilor prin propaganda politică*, studiu de Mihnea Columbeanu, Editura Antet, Filipeștii de Târg, 2002.

Cosma, Gheorghe, *Afișul românesc*, Editura Meridiane, București, 1980.

Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, ediția a II-a revăzută, în românește de Delia Răzdolescu, Fundația Academia Civică, București, 2006.

Denize, Eugen, Măță, Cezar, *România comunistă. Statul și Propaganda 1948-1953*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005.

Ficeac, Bogdan, *Tehnici de manipulare*, ediția a IV-a, Editura C.H. Bech, București, 2006.

Francart, Loup, *La guerre du sens. Pourquoi et comment agir dans les champs psychologique*, préface de Jean-Léon Beauvois, Collection Stratèges et Stratégie, Économica, Paris, 2000.

Gleizal, Jean- Jaques, *Arta și politicul. Eseu despre mediație*, trad.de Sanda Oprescu, Ed. Meridiane, București, 1999.

Hentea, Călin, *Propaganda fără frontiere*, Editura Nemira, București, 2002.

Ionescu-Gură, Nicoleta, *Nomenclatura Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Ed. Humanitas, București, 2006.

Ivașcu, Bogdan, *Nașterea unei noi elite: Transilvania (1945-1953)*, Editura Gutenberg Univers Arad, 2008.

Le Bon, Gustave, *Psihologia mulțimilor*, traducere Mariana Tabacu, Editura Antet XX Press, București, fără an.

Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Manifestul Partidului Comunist*, Ediția a II-a, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1949.

Marx, Engels, Lenin, *Despre procesul revoluționar al edificării socialismului și comunismului*, Editura Politică, București, 1979.

McQuail, Denis, *Comunicarea*, traducere Daniela Rusu, prefață Ioan Drăgan, postfață Iulian Popescu, Institutul European, Iași, 1999.

Moscovici, Serge, *Epoca maselor. Tratat istoric asupra psihologiei maselor*, traducere Diana și Maria Mariana Mardare, prefață de Adrian Neculau, Institutul European, Iași, 2001.

Olteanu, Cristina Liana, Gheonea, Elena-Simona, Gheonea, Valentin, *Femeile în România comunistă. Studii de istorie socială*, Editura Politeia-SNSPA, București, 2003

Popescu-Puțuri, Ion, Deac, Augustin (coord.), *Lenin văzut de români. Documente și amintiri*, Editura Politică, București, 1970.

Sicoie-Coroi, Livia, *Colectivizarea agriculturii în raionul Brad între istorie și memorie (1949-1962)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009.

Slama-Cazacu, Tatiana, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Editura Polirom, Iași, 2000.

Tănase, Stelian, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghe-Gheorghiu-Dej 1948-1965*, Humanitas, București, 2006.

Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, prefață de Mircea Mihăieș, postfață de Cristian Vasile, traduceri de Mircea Mihăieș et alli, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 2008.

Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia terorii*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Allfa, București, 1998.

Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, Editura Polirom, Iași, 2005.

Țărău, Virgiliu, *Alegeri fără opțiune. Primele scrutinuri parlamentare din Centrul și Estul Europei după cel de-al doilea război mondial*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2005.

Wierzbichi, Piotr, *Structura minciunii*, traducere și notă asupra ediției de Constantin Geambașu, postfață de Bogdan Ficeac, Editura Nemira, București, 1996.

8. Articole

Abraham, Florin, „Propaganda pentru susținerea colectivizării; metode, conținut și realități în comuna Mirșid, județul Sălaj”, în *Revista Bistriței*, nr. XII-XIII / 1999, p. 178-190.

Bărbulescu, P., Hoffman, O., „Rolul gazetelor de uzină în formarea și dezvoltarea noii atitudini socialiste față de muncă”, în *Cercetări filosofice*, An VIII, nr. 3 / 1961, p. 672-682.

Bolovan, Sorina Paula, Bolovan, Ioan, „Populația orașului Cluj în secolul al XX-lea”, in Bolovan, Sorina Paula, Bolovan, Ioan, Pădurean, Corneliu (coord.), *Transilvania în secolele XIX-XX. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, p. 213-240.

Cipăianu, George, „Une église „réduite” au silence: les gréco-catholiques roumains et le communisme”, in *Transylvanian Review*, vol. VI, nr. 1 / Spring 1997.

Cioroianu, Adrian, „Lumina vine de la Răsărit. Noua imagine a Uniunii Sovietice în România postbelică 1944-1947”, in Boia, Lucian (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București, 1998, p. 22-63.

Cornea, Doina, „Asediul asupra căminului studentesc „Avram Iancu” de la Cluj”, in *Analele Sighet 3, Anul 1946-începutul sfârșitului*, Fundația Academia Civică, București, 1996. p. 364-368.

Corbin, Stéphane, Romain, Emmanuel, „La propagande et l’usurpation de la démocratie”, in Dorna, Alexandre, Quellien, Jean, Simonnet, Stéphane (coord), *La propagande: images, paroles et manipulation*, Paris, Harmattan, 2008, p. 41-55.

Charaudeau, Patrich, „Le discours propagandiste. Essai de typologisation”, in Dorna, Alexandre, Quellien, Jean, Simonnet, Stéphane (coord), *La propagande: images, paroles et manipulation*, Paris, Harmattan, 2008, p. 90-120.

Cosma, Ghizela, „Aspecte privind mișcarea feministă din România în perioada interbelică. Anii '30”, în Cosma, Ghizela, Târău, Virgiliu (coord.), *Condiția femeii în România în secolul XX. Studiu de caz*, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 81-101.

Dascăl, Octavian, „Situăția populației din Munții Apuseni în 1951, în lumina câtorva documente din arhivele naționale”, in *Analele Sighet 7. Anii 1949-1953. Mecanisme terorii*, Editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, București, 1999, p. 634-651.

Dobrincu, Dorin, „Colectivizarea agriculturii și represiunea împotriva țărânimii din România (1949-1962)” în Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 108-125.

Frunzetti, Ion, Niculescu, Remus, „Grafica”, în Oprescu, George (coord.), *Artele plastice în România după 23 August 1944*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, p. 113-120.

Golu, Mihai, „Dimensiunea psihologica a totalitarismului. Cazul regimului comunist”, în *Arhivele Totalitarismului*, an VI, nr. 2-3 / 1998, p. 75-87.

Grigoriu, B., „Filosofia educației și criza școlii din SUA” in *Cercetări filosofice*, Anul VIII, nr. 4 / 1961, p. 867-878.

Morar-Vulcu, Călin, Țărău, Virgiliu, „Ipostaze ale femeii în presa comunistă. Muncitoarea și Săteanca (1948-1960)”, în Cosma, Ghizela, Țărău, Virgiliu (coord.), *Condiția femeii în România secolului XX*, Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002, 170-185.

Orga, Valentin, „Sărbătoarea pierdută. Conotațiile agresivității comuniste în satul tradițional românesc”, în *Anuarul de Istorie Orală*, vol. I 1998, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p.117-132.

Oprea, Marius, „Transformarea socialistă a agriculturii. Asaltul final 1953-1962”, în Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (coord.), *Țărânimia și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 83-112.

Păiușan, Cristina, „Politica patriarhilor României și „colaboraționismul” cu organele statului”, in *Analele Sighet 7. Anii 1949-1953. Mecanisme terorii*, Fundația Academia Civică, București, 1999, p. 111-117.

Radacovici-Lemaire, Anca, „Poziția unui intelectual față de politizarea învățământului superior”, în *Analele Sighet 5. Anul 1947-Căderea cortinei*, Fundația Academia Civică, București, 1997, p. 310-317.

Rădulescu-Motru, Constantin, „Propaganda Culturală și Politică”, în *Revista de Filosofie*, Seria Nouă, vol. XIII, nr. 1 / ianuarie-martie 1928, p. 57-68.

Spătar, Ion, „Iconografia colectivizării. Demascarea diversiunilor chiaburești” în *Arhivele Totalitarismului*, an I, nr. 1 / 1993, p. 67-76.

Someșan, Maria, Iosifescu, Mircea, „Momente ale anilor 1949-1952 în jurnalul lui C. Rădulescu-Motru”, în *Analele Sighet 7. Anii 1949-1953. Mecanisme terorii*, Editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, București, 1999, p. 889-896.

Șandru, Dumitru, „Propaganda pe tema colhozului în campania electorală din 1946”, în *Analele Sighet 3. Anul 1946. Începutul sfârșitului*, Editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, București, 1996, p. 441-463.

Șandru, Dumitru, „Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice”, în Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi (coord.), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 45-65.

Țărău, Virgiliu, „Strategii în politica de colectivizare în regiunea Cluj. Studiu de caz: raioanele Aiud și Turda”, în Dobrinu, Dorin, Iordachi, Constantin (eds.), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 257-276.

Vasilescu, David, „Munca culturală de masă la sate și rolul ei în transformarea conștiinței țărănimii muncitoare”, în *Cercetări filosofice*, An VIII, nr. 5 / 1961, p. 210-218.

Zsólt, Herédi, „Metode de manipulare în presa comunistă. Declanșarea mediatică a campaniei anti-Tito în cotidianul Igázság din Cluj” în Ștefan Borbély (coord.), *Caietele Echinoc. Literatură și totalitarism*, volumul 7, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004.